

I.

Dílo amerického pokrokového sociologa C. Wrighta Millse bylo ukončeno náhlou smrtí autora v roce 1962. Otevřelo však mnoho aktuálních proudů a dalo nemálo podnětů ke studiu nejpalčivějších otázek sociální teorie i otázek dotýkajících se života lidí v současném rozděleném světě. Plně pochopit význam a dosah Millsova přínosu k sociální teorii i k hodnocení společenské praxe znamená mimo jiné objevit i teoretické a filosofické zdroje, z nichž Mills ve svých studiích a postojích vycházel. K významným zdrojům v tomto smyslu patří americký pragmatismus, přesněji řečeno, mnohé z prvků původního pragmatického učení a způsobu života.

Irving Louis Horowitz, znalec Millsova díla a v určitém smyslu zastánce millsové tradice „nové sociologie“, k této otázce poznamenal: „Mnohokrát již bylo řečeno, že člověk nikdy nemůže zapomenout na svou první lásku. Tuto skutečnost chápu nejen jako romantický problém. Millsovo první intelektuální vzplanutí bylo ve vztahu k pragmatismu.“¹ Potvrzují to četná fakta z rané Millsovy tvorby. Přesto však jeho poměr k pragmatismu a i jeho vlastní koncepce pragmatismu prošly četnými a výraznými změnami. Studium těchto proměn v souvislosti s Millsovou reakcí na proměny sociální skutečnosti čtyřicátých a padesátých let představuje samo o sobě významný předmět sociologického bádání.

Studium vztahu Millse k pragmatismu může v určitém smyslu přispět i k poznání vztahu pragmatismu a marxismu. Dílo C. W. Millse svým způsobem ukazuje, že marxismus a pragmatismus jsou neslučitelnými teoriemi. V Millsově vývoji je patrna tendence, kterou lze vyjádřit

takto: Čím hlouběji byl Mills spjat s pragmatismem a jeho životními maximy, tím výraznější byl i jeho protimarxistický postoj; v souvislosti s chápáním reálných sil a vztahů života současné společnosti nastává u Millse odklon od pragmatismu.

Co znamenal pragmatismus pro Millse jako začínajícího, mladého badatele v sociologii?

Mills obhájil doktorskou disertaci na téma *The Higher Learning in America*, ve které věnoval pozornost dílům nejvýznamnějších tvůrců pragmatismu od Charlese Peirce až po Johna Deweye.² Pragmatismus však pro Millse znamenal mnohem více než studium k dosažení doktorského titulu. V tom smyslu byl jeho poměr k této americké filosofii naprosto nepragmatický. Mills přijal za své dva druhy vlivu, na nichž budoval svůj světový názor a své občanské postoje. Jednak to byla pragmatická orientace na proces poznání a jeho základní komponenty a jednak příklad Williama Jamese v jeho protiimperialistickém postoji a v obhajobě svobod jednotlivce.

Pokud jde o první druh vlivu, lze říci, že po motivační i po formální stránce byl vyvolán příkladem Johna Deweye. Nejde však o dogmatické přijetí tohoto vzoru. Svědectvím toho je vůbec první Millsova publikovaná stať z roku 1939, nazvaná *Language, Logic and Culture*. V této stati je patrný vliv dvou prací J. Deweye: *Logic: The Theory of Inquiry* a *Freedom and Culture*. U Millse pozorujeme však mnohem větší důraz na sociální podmíněnost mentality a idejí, než je tomu u Deweye a jeho důrazu na anticipaci rozdílných důsledků v procesu poznání.

Mills ve své stati upozorňuje na dvě východiska, z nichž lze přistupovat ke zkoumání sociální podmíněnosti idejí. Jde o hledisko historické a hledisko sociopsy-

¹ Horowitz, I. L.: *The Intellectual Genesis of C. Wright Mills*. In: Mills, C. W.: *Sociology and Pragmatism*. New York, Oxford University Press 1966, s. 11.

² Disertaci po smrti C. W. Millse vydal I. L. Horowitz pod názvem *Sociology and Pragmatism* v roce 1964. V této stati cituji z vydání z r. 1966.

chologické. Vědeckému bádání je prospěšná syntéza obou. „Bez formulace vědomí, která připouští, že sociální determinanty mají roli odrazu, ztrácí tvrzení o širší historické rovině na intelektuální vážnosti. Potřebujeme takovou teorii vědomí, která chápe sociální faktory jako podstatné pro mentalitu. Můžeme nazírat problémy sociologie vědění v historické rovině, ale musíme rovněž naše generické hypotézy zkoumat v rovině sociopsychologické.“³

V roce 1939, kdy psal tuto stať (nar. 1916), podléhal Mills některým akademicky traktovaným názorům o jiných teoriích. Odtud také pramení jeho poznámky k marxismu. Zaznívá zde právě tón tradiční výtky, kterou v různých obdobích používají nemarxističtí teoretikové proti marxistům dodnes. Marxismus je redukován jen na ekonomizující učení, které má své politické implikace. Mills byl ještě v této době poplacen takovému výkladu. Když ukazoval na potřebu vytvořit teorii vědomí také na základě sociopsychologického hlediska, vytkl tento nedostatek především marxismu. Napsal: „V současné době potřebuje sociologie vědění mnohem adekvátnější psychologickou základnu, než měla dosud. Mnoho sociologů vědění zamítlo psychologické úvahy jako irrelevantní pro vytváření intelektuálních vzorů. Sociopsychologické aspekty jsou rovněž zamítány nebo se zakuklují do termínů, které maří empirické zkoumání. Tento nedostatek můžeme sledovat u marxistů. Takové obecné termíny, jichž marxisté užívají k vyjádření vztahu „idejí“ a společenských faktorů (např. „odraz“, „determinovat“, „proniknout“), nejsou z psychologického a epistemologického hlediska jasné, zakrývají adekvátní analýzu. Marxisté nepřeložili své termíny do jasných, nedvojsmyslných psychologických kategorií.“⁴

Na konci třicátých let byly Millsovy znalosti marxismu převážně na úrovni tradičních antimarxistických námitek. Přesto však lze pozorovat, že Millsovi nejde o antimarxismus, ale o zjišťování podstatných otázek, které řeší a v nichž se snaží dopátrat pravdy. Na základě svých tehdejších znalostí se neobrací jen proti mar-

xismu, ale uvádí, že tento „nedostatek psychologické formulace není omezen jen na marxismus“.⁵ Upozorňuje například na Mannheimovu sociologii vědění.

V době, o níž pojednáváme, nebyl Mills ovlivněn marxismem (větší znalosti marxistické teorie načerpal až po příchodu na Columbijskou universitu), ale zároveň se nespokojoval ani s empirizující tendencí, která se v americké sociologii začala značně rozvíjet. Již z citované stati je patrné, že Mills usiloval o obecnou teorii, která by mohla být konfrontována s lidskými vztahy a která by umožnila najít odpovědi na otázku „Co dělat?“, a to pro každého jednotlivce. Proto mu byla blízká pragmatická tendence analyzovat lidskou aktivitu i smysl pro sociální reformátorství. Mills si v té době vytváří jednu ze svých trvalých osobních vlastností: neoddělování procesu vědeckého poznání od svého života.

Pod vlivem díla G. H. Meada začala tato jeho charakteristická vlastnost krystalizovat otázkou, „jak společenské procesy vstupují jako determinanty do reflexe“.⁶ Mills tuto otázku vztahu jednotlivců, tříd, vrstev a skupin nejenom řešil v duchu G. H. Meada, ale používal i jeho terminologie. Především to byl Meadův pojem *zobecněné jiné* (*generalized other*), který Mills použil k objasnění uvedeného problému. Toto *zobecněné jiné* je „internalizované posluchačstvo, s kterým myslitel konverzuje: je to soustředěná a abstraktní organizace jejich postojů shrnutých do sociální oblasti chování a zkušenosti. Struktura a obsah dodatečně vybraných sociálních zkušeností importovaných do vědomí tvoří *zobecněné jiné*, s nímž myslitel konverzuje a které je sociálně limitováno a limitující.“⁷

V této interpretaci je možné spatřovat redukci společnosti na *zobecněné jiné*. Mills si uvědomoval tuto možnost výkladu Meada a distancoval se od ní tím, že toto *zobecněné jiné* prohlásil za představitele spíše vybraných sociálních úseků než za celou společnost. Přesto ovšem dovodil, že jeho, tj. Meadovy závěry jsou sice funkcemi „neadekvátní teorie společnosti a

³ Stať byla původně publikována v *American Sociological Review* 1939, č. 5. Dále byla zahrnuta do souboru prací C. W. Millse *Power, Politics and People*. New York, Oxford University Press 1967, odkud cituji, s. 424.

⁴ Mills, C. W. O., op. cit. s. 425.

⁵ Tamtéž.

⁶ Tamtéž, s. 426.

⁷ Tamtéž, s. 426–427.

určitého demokratického přesvědčení“, nejsou však „nikterak logicky nezbytné pro linii jeho sociální teorie“.⁸

Na tomto vztahu k Meadovi je vidět počínající rys celé pozdější vyzrálé Millsovy tvorby: úcta ke klasické sociálně vědní tradici, spojovaná se snahou po samostatném kritickém vyjádření. Odtud také pramení i Millsův relativismus. Úseky, o něž Millsovi jde v jeho nástupním vědeckém pojednání, představují: jazyk, logiku a kulturu.

Mills zde čerpá z C. S. Peirce. Navazuje především na Peircovu koncepci sociálního konsensu nutného k provádění důkazu a přijímání důkazu. V logice dokazování byl tento Peircův subjektivismus chápán jako konsensus spočívající v tom, že někdo z určitého sociálního hlediska dané argumenty pokládá za logické. Platí tudíž, že někdo je může z jiného hlediska pokládat za nelogické. Mills sice proti tomu uvedl objektivnější názor, že „principy logiky jsou spíše pravidla nástrojů, jimiž vysvětlujeme významy svých termínů“,⁹ ale nezkoumal zdroje objektivnosti logického. Naopak zrovnáním s morálkou dospěl k relativistickému hledisku. Napsal: „To, co nazýváme alogickým, je podobné tomu, co nazýváme amorálním; v obou případech jde o odchylku od norem. Víme, že takové myšlenkové způsoby se mění. Argumenty, které se v diskusi jedné skupiny či epochy přijímají jako validní, se v jiné době a diskusi již tak nepřijímají. Ty, které byly dlouhou dobu favorizovány, jsou nyní odkládány stranou jako nelogické... Pravidla hry se mění se změnami zájmů, a chceme-li mít vliv na profil myšlení, musíme přijmout dominující pravidla.“¹⁰

Myšlenka, že ke změnám ve vývoji logiky dochází s rozvojem společnosti, představuje pozitivní aspekt Millsových úvah. Zároveň však to, že nepostihl určitý řád a zákonitost tohoto vývoje a libovolnost, podle níž ta či ona sociální skupina v té či oné úvaze může zvolit ty či ony argumenty, jsou jádrem Millsova relativismu na počátku jeho vědecké dráhy. Můžeme však říci, že i tento charakteristický rys se u Millse proměňoval v kladném slova smyslu, a to od jeho počátečního pokusu

až k chápání historické konkrétnosti s četnými dialektickými postřehy. Zárodky takového postupu obsahují již jeho myšlenky o otázkách kultury. „Naše sociologická perspektiva poznání,“ napsal C. W. Mills, „konfrontována se systémem myšlení nebo dokazovanými tvrzeními myslitele, se pokouší „lokalizovat“ soubor determinantů uvnitř současných oblastí společenských hodnot. Snažíme se určit místo myslitele s ohledem na jeho asimilovaný podíl kultury, načrtnout kulturní vlivy v jeho myšlení a vlivy (jsou-li nějaké) jeho myšlení na kulturní změny.“¹¹

K takovým postřehům dospívá Mills velmi často; jsou však převážně věnovány poznatkům o „úsecích“ společenského dění, nejsou zobecněním, které by se vztahovalo na celou teorii společnosti. Tendence k chápání sociální reality jako souhrnu významných úseků je rovněž ovlivněna počátečním pragmatickým obdobím Millsova díla. Ani zde však nejde o ustrnutí na výchozích pozicích. Zatímco na počátku své vědecké práce Mills chápal tento přístup k sociální realitě v duchu pragmatismu jako bezprostřední úkol spjatý s teorií poznání, v pozdějších pracích nabyl tento rys aktivnější podoby orientované na spojení teorie s praxí. I. L. Horowitz ve svém *An Introduction to C. Wright Mills* citoval část dopisu C. W. Millse adresovaného „white collar wife“. Mills zde napsal: „Jednou věcí je mluvit o obecných problémech na úrovni národní a zcela jinou věcí je říci jednotlivci, co má dělat. Většina „expertů“ se této otázce vyhýbá. Já to však dělat nechci.“¹²

Zaujat právě těmito problémy vztahu „úseků“ a „celku“ sociální reality, tak jak to již ukázala jeho první stať, přišel Mills na universitu ve Wisconsinu s úmyslem najít i souvislosti mezi tímto přístupem a americkou tradicí ve společenských vědách. Mnohé z tohoto Millsova úsilí se pod tlakem tehdejší sociální skutečnosti v USA přeměnilo ve výrazný problém vztahu společnosti a jednotlivce.

II.

Na Wisconsinské universitě začal Mills pracovat jako pedagog a zároveň pod vedením H. Beckera připravoval svoji dok-

⁸ Tamtéž, s. 427.

⁹ Tamtéž, s. 428.

¹⁰ Tamtéž, s. 428–429.

¹¹ Tamtéž, s. 431.

¹² Tamtéž, s. 3.

torskou disertaci. Nic z toho nebylo bez obtíží. Potíže pramenící ze samotné skutečnosti, že někdo začíná vyučovat na vysoké škole, se nevyhnuly ani Millsovi. A i když později je někteří jeho odpůrci zveličovali a jeho přívrženci naopak nešetřili chválou, je možné konstatovat, že každá léta učednická, byť na vysoké škole, jsou obtížná. S doktorskou disertací tomu bylo jinak. Samo rozhodnutí psát ji na téma o vztahu pragmatismu a sociologie přineslo autorovi četné obtíže a překážky. Tehdejší tendence americké sociologie, zasazené jednostranným empirismem, vůbec nepřipouštěla nějaké souvislosti s filosofií. I. L. Horowitz uvádí, že první velkou překážkou bylo najít způsob, jak přesvědčit konzultanta, že takové téma má vůbec nějaký význam, nějakou badatelskou hodnotu. Disertační komise pak dlouho nechtěla dát souhlas k obhajobě. Jedním ze závažných důvodů takového postoje k Millsově práci patrně byla skutečnost, že kromě jednoho člena komise nikdo neznal práci Ch. S. Peirce a o dílu, které vytvořil J. Dewey, měli její členové jen nedostatečné znalosti.¹³

Nakonec se však Millsovi podařilo překlenout tyto překážky, práci v roce 1941 obhájit a dosáhnout titulu PhD v oboru sociologie a antropologie. Je poměrně složité hledat motivy, proč trval právě na této tematice. Kromě charakteru tehdejšího sociálního klimatu, v němž lze nalézt nesčetné impulsy pro takové zaměření, je možné uvést aspoň jeden zřetelný důvod. Je to motiv, který u začínajícího badatele nemůže patřit k motivům nepodstatným, totiž zájem o určitou *teorii poznání*. A právě pragmatismus nastoloval otázky logiky, jazyka, poznání. Millsovi proto šlo o objevení významnosti role, jakou hrál pragmatismus při vytváření toho či onoho badatelského stylu v sociologii, v poznávání sociální skutečnosti. Také původní název Millsovy doktorské disertace *A Sociological Account of Pragmatism* tomu nasvědčuje.

Cestu k tomuto Millsovu dílu ukazují jeho dvě studie; jednak je to již zmíněná stať *Language, Logic and Culture* z roku

1939 a jednak jeho příspěvek s názvem *Methodological Consequences of Sociology of Knowledge*, kterou publikoval v *American Journal of Sociology* (č. 3) v roce 1940. Uvedenou motivaci konečně potvrzuje i první část doktorské práce samé, kde Mills uvedl, jak se změnou sociální struktury v USA došlo i ke změně rozličných směrů myšlení. V úvodu disertace konstatoval: „Od občanské války se celá sociální struktura Spojených států rozšířila a industrializovala. To změnilo její zaměstnanecké složení a vyzdvihlo profesionální skupiny. Během stejného období změnila i americká filosofie ohnisko zájmu a převládlo zde několik rozdílných stylů myšlení.“¹⁴

Na základě tohoto posouzení závislosti mezi sociální strukturou a proudy myšlení, tedy mezi „celkem“ a „úseky“, Mills vyjádřil svůj záměr: „Naším nejzákladnějším úkolem je vysvětlit vztahy mezi jedním typem filosofie, pragmatismem, a americkou sociální strukturou, mezi filosofií a společností, což se realizuje ve vzdělávacích institucích vysokého učení. Profesionalizace filosofie v amerických vzdělávacích institucích je nejjasnějším sociálním zakončením na tomto poli.“¹⁵ V samém sociologickém zhodnocení profesionalizace filosofie spatřuje Mills určitou možnost nového stylu poznávání nové sociální reality vůbec. „Jako základ tohoto eseje,“ psal Mills dále, „mohou být tyto projevy sociální struktury, počínaje obdobím občanské války, vyjádřeny v termínech vstupu a kvalitativních transformací vzdělávacích institucí.“¹⁶ Tímto novým poznávacím přístupem k sociální realitě a zároveň přístupem sociologicky relevantním byl přístup institucionalistický. Je ovšem třeba poznamenat, že tento přístup zde byl teprve naznačen v počátečních konturách.¹⁷ Mills se u pragmatistů učil orientaci na sociální problémy a zájmu o ně a zároveň i určitému antispekulativnímu a antimefyzickému poměru k nim. Logický realismus, potřeba výzkumu, pochybování o sociálním jednání a zájem o ně, to jsou pragmatistická maxima, která se stala Millsovi nejen návodem k teoretické práci,

¹³ Horowitz, I. L. In: *Sociology and Pragmatism*. S. 30–31.

¹⁴ Mills, C. W.: *Sociology and Pragmatism*. S. 35.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž, s. 35.

¹⁷ Institucionalistický přístup, který Mills nejvýrazněji uplatnil později ve své práci *The Power*

Elite, má v Millsově badatelské práci určité stupně. Při analýze pragmatismu je to orientace na jednu instituci (vzdělávací), ve společné práci s H. Gerthem *Character and Social Structure* používají plurality institucí a teprve v *The Power Elite* krystalizuje tento přístup v orientaci na instituce nejvýznamnější: hospodářské, politické a vojenské.

ale i jeho osobním životním stylem. Jednota badatelské práce a osobního životního stylu vznikla v období Millsova zájmu o pragmatismus a charakterizuje ho jako jedinečného sociologa.

V doktorské disertaci lze najít nejen analýzu souvislostí proměn americké sociální struktury a profesionalizace filosofie, ale i řadu osobních preferencí, které sice autor demonstruje na významných zakladatelích pragmatismu, ale jejichž způsob života analogicky realizuje. U C. S. Peirce vyzdvihl Mills kritiku kartesiánství, zejména zamítnutí metody intuice s jejím protestantským apelem na bezprostřední vědomí individua. Zároveň systematicky shrnul Peirceovy názory na otázku pochybování. Mills tuto stránku Peirceova učení vyjádřil takto: Peirce chápe pochybování

- a) jako proximativně složené z určitých existujících vjemů a označuje je jako psychologický akt;
- b) jako povinnost k rozbití činu v uvažující imaginaci;
- c) jako povinnost k pobízení překvapujících fakt zesilujících vyústění ve víře;
- d) jako povinnost k poznávání protikladných věr, jejichž nositeli jsou ostatní lidé;
- e) jako zkušenost, která musí být vyzkoumána a programově institucionalizována.

Mills pak k tomuto výčtu dodává: „Pouze tím, že pochopíme skutečnost, že Peirce se pokusil rozšířit svou laboratorní praxi, o jejíž správnosti byl přesvědčen, na veškeré bádání, můžeme porozumět jeho preformulování pochybnosti na zkušenost. Můžeme pak porozumět jeho spojení faktu a činnosti jeho elementů zahrnutých do odstranění pochybnosti.“¹⁸ Analýza Peirceovy metody nebyla pro Millse neutrálním hodnocením autora, jehož díla je možno znát, ale je možno zapominat na ně ihned, jakmile přestáváme bádát nebo filosofovat. Pragmatisté ovlivnili Millse právě v tom smyslu, že neodděloval své osobní životní postoje od svého profesionálního zaměření. Ne náhodou mohl ještě v dodatku k jednomu ze svých nejvyzrálejších děl (*The Sociological Imagination*, 1959) napsat jako radu mladým adeptům sociologie: „Domnívám se, že nejprve bude dobré při-

pomenout vám, začínajícím vědcům, že nejvýznamnější členové vědecké společnosti, do níž jste vstoupili, nikdy neoddělují svou práci od svého života. Berou obojí příliš vážně, než aby to připustili. Takové odtržení ovšem bývá mezi lidmi běžné a vyplývá, jak se domnívám, z bezobsažnosti práce, kterou obecně konají. Vy jako vědci však máte výjimečnou příležitost vytvořit si takový způsob života, který posiluje návyky dobrého řemesla. Věnovat se vědecké činnosti znamená zvolit si určitý způsob života i určitou životní dráhu; tím, že se intelektuální pracovník zdokonaluje ve svém řemesle, formuje i sám sebe...“¹⁹

Volba tohoto životního stylu, sjednocujícího soukromý život a práci vědeckého pracovníka, to byl problém, který si Mills vytyčil již při svém „prvním intelektuálním vzplanutí“, při studiu pragmatismu. Dá se říci, že dílo pragmatistů i způsob života zakladatelů amerického pragmatismu tento problém pro Millse nastolily. V jeho disertaci je, kromě již uvedených poznámek, řada míst, která to výrazně potvrzují. Nejvíce však Mills vyzdvíhoval příklad Peirce a Jamese. Při charakteristice biografického složení *Metafyzického klubu* napsal: „Peirce a James a v menším rozsahu Wright a Holmes vytvořili z pragmatického stylu myšlení část svého intelektuálního života, ačkoli každý z nich jej užíval v jiném kontextu a pro jiné záměry a dával mu různou formu.“²⁰

Zvláště příklad Williama Jamese byl pro Millse přitažlivým. Jamesovo výrazné protiimperialistické přesvědčení, jeho víra v možnost paralyzovat nemorálnost moci sjednocením intelektuálních sil a nedůvěra k úzkému, absurdně jednostrannému profesionalismu, to jsou rysy, které lze s jistotou identifikovat také u C. W. Millse. Sám o Jamesovi napsal: „William James žil v průsečíku literárních a intelektuálních cest své doby. Protože byl otevřeně citlivý k značné diverzi vlivů, cítil import jejich partikularity a věci kolem něho se brzy staly součástí rozletu jeho mysli. Chtěl s nimi se všemi žít ve whitmanovském mravu a náladě. Byl však rovněž citlivý na pravidla bádání a dotahoval myšlení podle takových pravidel — nebo

¹⁸ Mills, C. W.: *Sociology and Pragmatism*. S. 162.

¹⁹ Mills, C. W.: *Sociologická imaginace*. Praha, Mladá fronta 1968, s. 165.

²⁰ Mills, C. W.: *Sociology and Pragmatism*. S. 85.

vytvářel a objevoval nová. Tato jednoduchá fakta jeho života a myšlení, jestliže je pochopíme, ukazují cestu k vysvětlení jeho filosofie, a zvláště pragmatického stylu dokazování, jak jej používal.²¹

Millsovi byl blízký i „psychologický liberalismus“ Jamesův, poznamenaný výrazným individualismem. Této otázce věnoval Mills ve své disertaci celou kapitolu, v níž ukázal W. Jamese jako myslitele a člověka s živým zájmem o politické a veřejné záležitosti. Podtrhl však právě ty rysy, které později můžeme sledovat v nekonformních a kritických dilech jeho samého. (Jde především o díla jako *Listen, Yankee: The Revolution in Cuba*, 1960; *The Causes of World War Three*, 1958; *The Puerto Rican Journey*, 1950). Ukázal Jamese jako člověka, jehož politické názory mají výrazný antiimperialistický charakter. Vyzdvihl jeho postoje na obranu utiskovaných Búrů a Irů, stejně jako jeho odpor proti politice USA vůči Filipincům. Ocenil podporu, kterou James poskytl významnému vydavateli týdeníku *The Nation* E. L. Godkinovi ve věci tzv. „venezuelského incidentu“.²²

Mills převzal antiimperialistické tendence Jamesovy i s orientací boje za právo na svobodu národů Latinské Ameriky. Liberalismus Jamesův však označoval jako psychologický, protože dostatečně nedoceňoval takové faktory, jakými jsou ekonomické a vojenské zájmy národů. Přesto s úctou hodnotil a uváděl hlavní názory W. Jamese o válce a imperialismu. Jde například o Jamesův názor, že imperialismus je „výhodiskem pro slepou vášně maskovanou profesionální benevolencí“.²³ Rovněž Jamesovu snahu zabránit imperialistickému dělení světa „kritickým uvědoměním, které věří ve výchovné metody a racionální pravidla pravdy“. Mills jednoznačně nepřijal, ale také neodsoudil.²⁴

Velkou pozornost Mills věnoval ve své doktorské disertaci jednomu z předních tvůrců amerického pragmatismu, jímž nepochybně byl John Dewey. Mills již v roce 1940 publikoval stať *Methodological Consequences of the Sociology of Knowledge*, z níž mimo jiné vyplývá i jeden z důkazů o tom, že Millsův zájem o pragmatismus

byl zájmem začínajícího badatele o určitou teorii poznání. Mills v této stati vyzdvihl právě teorii, kterou zastával John Dewey.

Rovněž v doktorské disertaci je tento Deweyův vliv patrný. Navíc se zde projevuje vztah k marxismu, který Mills demonstrovuje na základě námitek J. Deweye. Deweyův útok proti Marxovi vychází z polemiky proti monismu, protože monismus, podle jeho názoru, je „tak totalitární jako státy ovládané diktátory“.²⁵ Dewey vedl tento útok proti marxismu velmi neseriózně. Nespecifikoval ani, o jaký druh monismu jde. Ve svém útoku na marxismus vůbec neuvedl, že monismus v pojetí dialektického materialismu znamená jednotu vývojového procesu hmoty, existenci jednoho světa a dynamickou vývojovou souvislost všech jeho částí a neexistenci jiného, nadpřirozeného světa. Pro Deweye tento pseudodůkaz z analogie mezi „monismem“ a „totalitárními státy“ měl obvinít marxismus z nevědeckosti.²⁶

Millse však zajímala především otázka, zda Dewey má pravdu, pokud jde o vědeckost či nevědeckost marxismu. V tomto směru nevyjádřil stejné stanovisko s Deweyem. „Je jasné.“ napsal, „že marxismus jako doktrína a hnutí spojil teorii a praxi. Dewey věří, že inteligence je kombinuje obě. Chce upřít marxismu inteligenci, a přesto musí připustit, že marxismus spojuje rovněž myšlení a jednání. Dělá to tudíž tak, že marxismus označuje za „vědeckou praxi“ a denuncuje charakter marxistického myšlení.“²⁷ Jakkoli zde Mills plně neakceptoval všechny námitky J. Deweye proti marxismu, přesto se sám, a to nikoliv bez jeho vlivu, pokusil systematicky shrnout výhrady proti marxismu v jedné ze svých posledních prací *The Marxists*, která vyšla v roce jeho smrti, tj. v r. 1962. Millsův vztah k marxismu byl složitý a prošel značným vývojem. Zaslouží si proto další zpracování v samostatné studii.

III

Postupný odklon C. W. Millse od pragmatismu můžeme sledovat v souvislosti s jeho

²¹ Tamtéž, s. 215.

²² Foster, W. Z.: *Nástin politických dějin amerického kontinentu*. Praha, SNPL 1953, s. 256.

²³ Mills, C. W.: *Sociology and Pragmatism*. S. 266.

²⁴ Tamtéž, s. 267.

²⁵ Tamtéž, s. 426.

²⁶ Dewey publikoval tyto názory v roce 1939, tudíž v době, kdy v USA byly dostupné prameny o marxistickém dialektickomaterialistickém pojetí monismu nejen v pracích B. Engelse, ale i V. I. Lenina.

²⁷ Mills, C. W.: *Sociology and Pragmatism*. S. 428.

orientací na klasickou evropskou tradici ve společenské vědě, do níž zahrnoval i marxismus. Později spojil vlastní obsah této klasické tradice s podstatným rysem „sociologické imaginace“, když napsal: „Sociologická imaginace nám pomáhá pochopit historii a biografii a jejich vzájemný vztah ve společnosti. To je její úkol a příslib. Akceptování tohoto úkolu a příslibu je rysem klasického sociálního analytika. Je to příznačné pro bombastického, rozvláčeného a vyčerpávajícího Herberta Spencera, elegantního, kritického a přímého E. A. Rosse, pro Augusta Comta a Emila Durkheima, pro složitého a jemného Karla Manheima. Je to charakteristický rys všeho, co je intelektuálně skvělého v Karlu Marxovi, je klíčem k brilantnímu a ironickému pohledu Thorsteina Veblena, k Schumpeterově mnohostranné konstrukci reality. Je základem psychologické síly W. E. H. Leckyho, stejně jako hloubky a jasnosti Maxe Webera. Je vlastní nejlepším soudobým dílům zabývajícím se člověkem a společností.“²⁸

Tento posun ke klasické společenskovědní tradici je dán nejen podstatnými proměnami pragmatismu, ale vzniká pod vlivem výrazných společenských událostí padesátých let, které neustále nastolovaly zásadní otázku zachování či zničení lidstva. Pragmatismus padesátých let se proti původnímu pragmatickému učení změnil zejména v tom smyslu, že ignoroval oblast sociálního reformátorství. Demokracie, svoboda, zachování míru — tyto hodnoty, které se dostaly do Millsova hodnotového kodexu také pod vlivem starého pragmatismu, počaly být ohrožovány, ale pragmatismus již nebojoval za jejich právo na existenci. Orientoval se spíše na vnitřní problematiku filosofie. V té době nalézá Mills oporu své hodnotové orientace v klasické tradici sociální vědy a v jejím kriticismu.

Sociální kriticismus Millsův se však radikalizuje tím více, čím více jsou ohroženy hodnoty jeho kodexu. Douglas F. Dowd, když srovnával kriticismus Veblenův a Millsův, ukázal, že oba tito myslitelé předpokládali, že existují určitá omezení, která objektivně brání plné realizaci význam-

ných hodnot svobody člověka a že taková omezení klasifikovali jako „časová, technologická omezení a bolestný vývoj sociálního uvědomění“.²⁹ Ostatní omezení, například neodpovědnost mocenské elity, pokládal Mills za „písek v soukolí“.³⁰

Je nepochybné, že tento Millsův radikalismus, nejsystematičtěji vyjádřený v knize *The Power Elite* (New York 1956), se od orientace tehdejšího pragmatismu značně vzdálil. Přesto však přetrvaly oblasti vlivu a dědictví „starého“ pragmatismu W. Jamese a J. Deweye, které zůstaly patrné v životě a díle C. W. Millse až do roku 1962. Byl to především silný antiimperialistický tón a vyzdvižení hodnoty individuální svobody člověka a dále víra v poslání inteligence jako odpovědné vrstvy, která bude převažujícím faktorem a zárukou svobody lidstva proti neodpovědné elitě moci.

Orientace na válku v zahraniční politice a prvky vytváření masové společnosti, ustupující od demokracie v USA, to se stalo především terčem Millsovy kritiky. „Kdysi byla válka považována za záležitost vojáků,“ napsal Mills, „a mezinárodní vztahy za věc diplomatů. Ale nyní, kdy válka, jak se zdá, se stala totální a trvalou, dobrovolná zábava králů se stala vynuceným a vražedným zaměstnáním lidu a diplomatické kodexy cti mezi národy se zhroutily. Mír už není možné brát vážně; vážná je pouze válka.“³¹

Millsovy projevy o válce v průběhu padesátých let jsou výroky odvážného a statečného kritika imperialismu; připomínají postoje W. Jamese v *Antiimperialistické lize*. Výrazem takového zaníceného postoje proti imperialismu a militarismu se stala Millsova kniha *The Causes of World War Three* (první vydání z roku 1958).

V této své práci, která je aplikací teoretických závěrů *Mocenské elity* na živou skutečnost poloviny padesátých let, Mills vychází z teze, že pohyb k třetí světové válce se stal „rozhodujícím rysem naší epochy“.³² Válka již podle Millse není „přerušením míru; ve skutečnosti mír se stal neklidnou mezíhrou mezi válkami; mír se stal nebezpečnou rovnováhou vzájemného teroru a vzájemného strachu“.³³ Je patrné,

²⁸ Mills, C. W.: *Sociologická imaginace*. S. 9—10.

²⁹ Dowd, Douglas F.: Thorstein Veblen and C. Wright Mills: *Social Science and Social Criticism*. In: *The New Sociology*. Ed. I. L. Horowitz. New York 1964, s. 55.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Mills, C. W.: *Mocenská elita*. S. 242.

³² Mills, C. W.: *The Causes of World War Three*. New York. Ballantine Books 1961, s. 16.

³³ Tamtéž, s. 17.

že Mills zde nerozlišoval kvalitativní rozdílnost pohnutek potenciálních válečných stran a deweyovsky objevoval příčiny třetí světové války v rovnováze strachu, kdy v době existence zbraní hromadného ničení není rozdíl mezi obranou a útokem. To je podle Millse zastaralé dělení. V první kapitole uvedené knihy napsal: „Jsme na skutečném konci válečné cesty. Ta nevede nikam než k smrti. S válkou zaniknou všechny národy. Přesto příprava třetí války je nejhorlivějším a masovým úsilím hlavních společností současného světa. Válka se stala totální. A válka se stala absurdní.“³⁴

Na tomto nediferencujícím stanovisku setrval Mills až do své smrti. Ještě v předmluvě k druhému vydání této knihy v roce 1961 napsal: „Bezprostřední příčiny třetí světové války spočívají ve strašlivé symetrii studených válečníků obou stran; čin jednoho ohrožuje druhého; druhý reaguje; a to zase ohrožuje prvního.“³⁵

Mills sice došel k východisku, jímž je mírová koexistence, a metodu jak dosáhnout tohoto stavu spatřoval v dorozumění na základě trpělivě vedených jednání. Pragmatická omezení se však v těchto jeho názorech projevila všude tam, kde přistoupil k nediferencovanému hodnocení imperialismu a socialismu a kde nedocenil význam protiválečných hnutí „obyčejných lidí“ na světě. V tomto směru zůstal vliv pragmatismu na Millsovo teoretické zrání omezením, které udržovalo Millse v rámci radikálního, avšak buržoazního odporu k válce.

Problém absolutizace, a tím nedostatečné specifikace se projevuje jako důsledek vlivu pragmatismu v pojetí hodnot a zároveň v pojetí úlohy jejich tvůrců, tj. podle Millse v pojetí úlohy inteligence. Hodnoty, které podle Millse jsou ztělesňovány společenskou vědou, vytvořila věda na Západě; „všude jinde,“ dodává Mills, „jsou sociální vědy importovány“.³⁶ Na základě toho dochází k závěru, že neexistují hodnoty vlastní pouze těm či oněm společnostem. A tak abstraktně a nehistoricky formuluje hodnoty pravdy, rozumu a svobody. Odtud potom pramení jeho přeceňování nositelů těchto hodnot – inteligence.

Je pravda, že ve jménu těchto hodnot našel Mills odvahu vystoupit proti ame-

rické vládnoucí elitě, proti militarismu, na ochranu revoluční Kuby, ale teoreticky nedosáhl úrovně vlastní marxismu, tj. konkrétně historickomaterialistického přístupu ke společným jevům. Mills pochopil mnohé stránky Marxova díla, a to stránky nikoli nepodstatné. Vždyť i proti názoru J. Deweye ukázal, že Marxův materialismus je organicky spjat s aktivní tvůrčí činností individua. Oceňoval právě to, že Marxův názor na svět je materialistický a implikuje boj jednotlivce a společnosti za vyšší typ svobody. Toto pochopení však lineárně zařadil do obsahu „klasické tradice“ společenských věd. Od pochopení k realizaci Marxovy metody však byl značně vzdálen. Jednou z nejvýraznějších příčin tohoto vzdálení byl vliv pragmatismu.

Přes všechny tyto rozpory Millsova intelektuálního vývoje nelze nevidět, že vytvořil působivé dílo, které významně zasáhlo do složitého diferenciačního procesu, který v současné době probíhá mezi buržoazními vědci. Zatímco jedna skupina se ještě výrazněji než kdykoli v minulosti obrací k apologetice existujících kapitalistických vztahů se všemi jejich důsledky, druhá skupina odsuzuje imperialistickou expanzi, varuje před nebezpečím války a pohrdá lacinými frázemi, které mají sloužit jako argumenty proti marxistickému učení.

Mills přispěl nemalým dílem k urychlování tohoto diferenciačního procesu mezi vědci na Západě. V mnohém ohledu působil na širší okruh veřejnosti. Umožňoval to především jeho kritický postoj k uspořádání a projevům amerického politického systému. Millsův kriticismus měl své pozitivní základy; nešlo o fanatického kritika bijícího na všechny strany, ale o kritika, který neopouští svůj hlavní problém: zájem o obyčejného člověka. Člověk má nejen svou minulost a současnost, ale patří mu i budoucnost. Proto nelze pasivně přijímat nedokonalý svět, ale je třeba se angažovat pro svět svobody, pro život člověka v míru.

K realizaci myšlenek, které Mills formuloval, je však třeba organizovaného hnutí, vedeného nejprogresivnějšími silami současného světa. Tuto stránku revoluční praxe plně nikdy nedocenil. V době, kdy psal svou práci o příčinách třetí světové války, byl přesvědčen, že v USA neexis-

³⁴ Tamtéž, s. 18.

³⁵ Tamtéž, s. 9.

³⁶ Mills, C. W.: *Sociologická imaginace*. S. 151.

tuje žádná revoluční organizace, která by mohla poskytnout americké veřejnosti nějaký revoluční program, obsahující pravdivě posouzení situace a zdůraznění významných hodnot pro život člověka v míru. Podle Millse mohl tento úkol splnit pouze „nezávislý intelektuál“. Mnohé z tohoto programového postoje ukazuje na doznívající vliv osobního příkladu některých představitelů klasického pragmatismu. Zároveň však tento postoj osamoceního intelektuála oslaboval i jeho vlastní myšlenky. Mills rozdával své ideje a výzvy pestré sociální paletě americké společnosti. Přesto však účinnost takových akcí nezávislého intelektuála, který není spojen s výrazným revolučním hnutím, bývá nepatrná. Sám si některé důsledky tohoto postoje uvědomoval. Již za svého pobytu v Polsku ve Varšavě prohlásil, že s výsledky svých akcí není příliš spokojen. Mluvil o přeplněných sálech a o bouřlivém souhlasném potlesku při svých přednáškách. Zároveň však s trpkostí konstatoval, že posluchači po přednášce spokojeně nasedají do svých automobilů a od slov k činům je nedozírně daleko.

Proto se Mills snažil najít nějakou masovou základnu pro své ideály míru a demokracie. Zároveň mu však jeho vyhraněný individualismus znemožňoval důsledně se zapojit do revoluční společenské praxe. S nadšením například přivítal revoluční hnutí na Kubě. Kubánská revoluce v jeho vlastní interpretaci se mu stala modelem realizace ideálů obyčejného člověka. Srovnání revolučního příkladu Kuby s konzervativní politikou vlády USA vedlo k napsání knihy *Listen, Yankee*, která se stala nejkritičtějším Millsovým příspěvkem k analýze amerického politického systému. Přes všechny tyto skutečnosti zůstával osamoceným intelektuálem. V závěru své studie o revoluci na Kubě tento postoj velmi přesně vyjádřil: „Nejsem bezpodmínečně loajální s žádnou institucí, s žádným člověkem, státem či národem. Moje loajalita je závislá na mém vlastním přesvědčení a na mých vlastních hodnotách; a ty souvisejí více s kubánskou revolucí než s oficiální reakcí Spojených států na tuto revoluci.“³⁷

Tento postoj charakterizuje vrcholné stadium Millsova vývoje, poznamenané jak

jeho liberálně individualistickou pozicí, tak i obhajobou pokrokové tendence dějin. Jejich důsledné spojení však bylo objektivně nemožné. Proto Mills zůstal buržoazním myslitelem, který se přes veškerou pokrokovou orientaci nemohl důsledně oprostit ani od vlivu pragmatismu, ani od vlivu současné buržoazní sociologie.

Резюме

Пецка Э.: Х. Р. Миллс и американский прагматизм

Одним из важных теоретических источников творчества Х. Р. Миллса был американский прагматизм первой трети двадцатого века. Миллс начал свой жизненный путь исследователя в области общественных наук не только докторской диссертацией о значении американского прагматизма для познания в социологии, но также тем, что он сам черпал из прагматизма, как из важного теоретического источника. Прежде всего это была ориентация на прагматическую теорию познания (влияние Дж. Дьюи) и дальше на него оказала влияние антиимпериалистическая установка, связываемая с защитой свободы индивидуума, в такой форме, в какой ее представляли творчество и жизнь В. Джеймса.

Уже начиная с первых статей, напр. «Язык, логика и культура» („Language, Logic and Culture“), с 1939 г., по известный труд «Социологическое воображение» и последнюю работу 1961 г. — предисловие к книге «Причины третьей мировой войны» („The Causes of World War Three“), Миллс остается связанным с этим теоретическим влиянием. Последствия его проявились положительно и отрицательно.

Убеждение Миллса, что ученый не может отделять свою жизнь от своей профессиональной деятельности, являлось отголоском влияния В. Джеймса. Под этим влиянием созревала также антиимпериалистическая позиция Миллса, равным образом как и вера в возможность парализовать безнравственность власти американской властвующей элиты объединением интеллектуальных сил, равно как и недоверие к узкому, абсурдно одностороннему профессионализму. Однако, влияние прагматизма также отдаляло Миллса от реальной конкретно-исторической точки зрения, а именно даже при решении столь важных проблем, какими являлись вопросы войны и мира.

В половине 50-их гг. возможно, правда, наблюдать определенное отклонение от прагматизма и подчеркивание значения европейской «классической традиции» общественных наук. Выражением этого сдвига является усиленный радикализм Миллса и непригодность, функционизирующая в пределах буржуазной критики кризисных явлений общества. В этом направлении Миллс остался человеком Джеймса, а не марксистом, хотя он понимал многие, имеющие важное значение сто-

³⁷ Mills, C. W.: *Listen, Yankee (The Revolution in Cuba)*. New York, McGraw-Hill Book Company 1960, s. 179.

роны учения Маркса. Но между пониманием и осуществлением действовало влияние прагматизма, который вместе с другими общественными влияниями придавал окончательный вид профилю Миллса как смелого радикала, во ни в коем случае марксиста.

Summary

Pecka E.: C. W. Mills and American Pragmatism

One of the most important theoretical sources of C. W. Mills' Work was the American pragmatism of the first thirty years of the present century. Mills began his career of a social-scientific research worker not only by his doctor's thesis discussing the significance of American pragmatism for sociological cognition but also by drawing from pragmatism as a significant theoretical source. There was, first of all, his orientation, to the pragmatic theory of knowledge (John Dewey's influence); further, he was influenced by the antiimperialistic attitude in connection with the defence of the individual's liberty, as it was represented in the work and life of W. James.

From his very first articles — e. g. "Language, Logic and Culture" published in 1939 — to his well known „Sociological Imagination" and his last work from 1961 (introduction to "The Causes of World War III"). Mills remained under the influence of this

theoretical trend. The consequences of this were both positive and negative.

Mill's conviction that a man of science cannot separate his life from his professional activity was a response to W. James' influence. The same influence contributed to the development of Mill's antiimperialistic attitude, to his belief in the possibility of paralyzing the immorality of the power of the ruling elite by the unification of intellectual forces, as well as to his distrust of the narrow, absurdly one-sided professionalism. The influence of pragmatism, however, also prevented Mills from adopting a real, concretely historical standpoint—even in solving such significant problems as were the issues of war and peace.

In the first half of the fifties, Mills seems to have been turning away from pragmatism and emphasizing the importance of the European "classic tradition" of social sciences. Mills' reinforced radicalism and non-conformism, functioning within the scope of the bourgeois criticism of the phenomena of social crisis, are an expression of this shift.

In this sense, Mills continued to be James' man and not a Marxist — even if he came to understand many significant aspects of Marx' doctrine. Between understanding and realization, however, there was the influence of pragmatism which — together with other social influences — contributed to creating Mills' final profile as a bold radical, but not a Marxist.